

УДК 341.174

Савицька Олена Юліанівна,

завідувач Третьої одеської державної нотаріальної контори

ПОДІЛ СПАДКОВОГО МАЙНА

Постановка проблеми. З питанням спадкування стикається у житті майже кожний. Ця підгалузь права має досить вагомий вплив на соціальні відносини. За радянські часи потреби розвитку цієї галузі права практично не існувало. Більш того, вона навмисно не розвивалась, з метою ліквідування інституту приватної власності в Радянському Союзі. За останні роки в спадковому праві з'явилося дуже багато новел, які направлені на вдосконалення процесу спадкування. Розвиток нормотворчої діяльності щодо спадкування є переважним, і втілюється з кожним прийнятим законодавчим актом. Договір про поділ спадкового майна є однією з таких новел, які повинні стати інструментом для уникнення судових процесів, непорозуміння між спадкоємцями, та роблять певний крок в можливості передачі функцій медіатора нотаріусам.

На жаль, у законодавстві не визначена послідовність дій щодо посвідчення договору про поділ спадкового майна і видачі свідоцтва про право на спадщину, у зв'язку з чим має місце різна практика застосування норм цивільного законодавства що регулюють поділ спадкового майна. В цій статті будуть розглянуті практичні питання поділу спадкового майна, правове регулювання нотаріального посвідчення договору поділу спадкового майна та видачі, на його підставі, свідоцтва про право на спадщину.

Правове регулювання посвідчення договорів поділу спадкового майна встановлено Цивільним кодексом України.

Метою статті є дослідження та визначення особливостей нотаріального посвідчення договорів поділу спадкового майна з подальшою видачею свідоцтва про право на спадщину на основі чинних нормативно-правових актів України для врахування у нотаріальній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Спадкуванням є перехід спадщини (прав та обов'язків) від спадкодавця (фізичної особи, яка померла) до інших осіб – спадкоємців.

Право на спадкування виникає у момент відкриття спадщини. Право на спадкування мають особи, визначені в заповіті, а у разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом. а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування за законом одержують спадкоємці за законом. Отже до спадкування можуть бути закликані декілька спадкоємців.

Відповідно до ст. 1278 Цивільного кодексу України, частки кожного спадкоємця у спадщині є рівними, якщо спадкодавець у заповіті сам не розподілив спадщину між ними, тобто поділ спадкового майна не може відбуватися всупереч волі спадкодавця. Таким чином можна зробити висновок, що спадкоємці за законом мають право поділити спадщину за домовленістю між собою, а спадкоємці за заповітом можуть мати таке право тільки стосовно того спадкового майна, яке не зазначено в заповіті.

Питання укладання договору про поділ спадкового майна спадкоємцями постає, коли до прийняття спадщини закликається декілька спадкоємців, які мають намір розподілити спадкове майно. Відповідно до ст. 1218 Цивільного кодексу України, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. На підставі договору поділу спадкового майна кожен із спадкоємців набуває право спадкування на конкретні, визначені в договорі речі (рухоме майно, нерухоме майно, майнові права), стає суб'єктом інших прав та обов'язків.

Спадкоємці мають право укласти договір про поділ спадкового майна без врахування рівності часток у спадщині. Поділ вчиняється спадкоємцями за їх взаємною згодою. Якщо спадкоємцям не вдається досягти домовленість між собою про поділ майна, то нотаріус видає спадщину за законом відповідно до ст. 1278 Цивільного кодексу України, або такий спір вирішується судом. Поділ спадко-

вого майна також може бути здійснено з призначенням грошової компенсації спадкоємцю, частка якого зменшується таким поділом, або без компенсації. У випадках укладення договорів про поділ спадщини з виплатою грошової компенсації, нотаріусами обов'язково враховується факт перебування спадкоємця в шлюбі, так як грошові кошти, які використовуються як оплата компенсації, може бути у спільній сумісній власності подружжя. За наявності цих обставин договір може бути вчинений тільки за нотаріально засвідченою згодою другого з подружжя спадкоємця, і як наслідок, є підставою для виникнення права спільної сумісної власності подружжя за результатом укладання такого правочину на підставі ст. 65 Сімейного кодексу України.

Спадкоємцями відповідно до ст. 1222 Цивільного кодексу України можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народженні живими після відкриття спадщини. Договір про поділ укладається спадкоємцями після спливу строку, встановленого для прийняття спадщини, тобто після визначення кола спадкоємців. Дискусійним є питання можливості нотаріального посвідчення договору про поділ спадкового майна до спливу строку встановленого для прийняття спадщини, з відкладальною обставиною на підставі ст. 212 Цивільного кодексу України.

Якщо хтось зі спадкоємців помер до спливу шести місяців або до посвідчення договору про поділ спадкового майна, в такому випадку договір про поділ спадкового майна не може бути посвідчений, спадщина видається відповідно до ст. 1278 Цивільного кодексу України.

Укладання договору про поділ спадкового майна, якщо серед спадкоємців є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, здійснюється за наявності згоди батьків (або законних представників) та дозволу органів опіки та піклування, що передбачено ст. 71 Цивільного кодексу України та ст. 12 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»

Для посвідчення договору нотаріусу необхідно встановити склад спадкового майна, визначити ідеальні частки кожного із спадкоємців, (при необхідності – оціночну вартість спадкового майна), а також варіанти поділу спадкового майна, з урахуванням взаємної згоди спадкоємців.

Сьогодні спостерігається багато змін до законодавства, які внесено стосовно спадкування. Удосконалення норм права для мінімізації звернень до суду є певним кроком для запровадження медіації в нотаріальну практику нотаріусів України. Нажаль, не всі нотаріальні процедури нормовані

законодавчими актами, що призведе до різноманітної практики застосування норм діючого законодавства, непорозумінню та напруги в суспільних відносинах.

Так, у зв'язку з відсутністю достатнього нормативного регулювання деяких дій нотаріусами, при видачі свідоцтва про спадщину, у разі її поділу між спадкоємцями, не визначена послідовність – що видається першим – свідоцтва, а потім укладається договір про поділ, або навпаки. В практиці використовуються два підходи до поділу спадкового майна. Так один з підходів полягає у тому, що спочатку нотаріусом видаються свідоцтва про право на спадщину всім спадкоємцям відповідно до належним їм часток, а тільки після цього посвідчують договір про поділ спадкового майна. Оформлення спадщини в такій спосіб є доволі складним, та затратним для спадкоємців. Так, нормами, що містяться в п. 4.21. гл. 10 розд. 2 Правил ведення нотаріального діловодства, встановлюється необхідність кожному зі спадкоємців видати окреме свідоцтво про право на спадщину із зазначенням його частки, на кожен об'єкт спадщини, в якому будуть зазначені частки інших спадкоємців та інформація щодо отримання ними свідоцтв на кожне майно. У разі, якщо спадщина складається із нерухомого майна, нотаріус після видачі свідоцтва про право на спадщину повинен здійснити державну реєстрацію, тобто зареєструвати таке майно в державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. В свою чергу, якщо реєстрацію такого майна було проведено, то поділ майна вже може бути здійснений тільки на загальних підставах відчуження майна (наприклад, договору купівлі-продажу, договору міни тощо).

Договір поділу спадкового майна є специфічним договором, який застосовується виключно до спадкового майна, тобто того майна, яке є особистою власністю спадкодавця. У випадку отримання спадкоємцями свідоцтва про право на спадщину на будь-яке спадкове майно, це майно стає особистою власністю спадкоємця та не може бути таким, що відноситься до спадкового майна.

У зв'язку з вищевикладеними обставинами, вбачається за доцільне посвідчувати договір про поділ спадкового майна до отримання свідоцтв про право на спадщину.

Нотаріальне оформлення спадкових прав відбувається з посвідченням договору про поділ спадкового майна між спадкоємцями, які прийняли спадщину, за їх взаємною згодою, перед видачею їм свідоцтва про право на спадщину. Спадкоємцям (або кожному спадкоємцю окремо) видається примірник оригіналу договору про поділ спадкового

майна, який при видачі свідоцтва про право на спадщину долучається до спадкової справи.

Після посвідчення договору про поділ спадкового майна кожен зі спадкоємців звертається до нотаріуса з заявою про видачу свідоцтва про право на спадщину на майно відповідно до такого договору.

У зв'язку з тим, що не існує чіткого правового регулювання посвідчення договору поділу спадкового майна, умовно, можна застосувати до нього норми права, якими регулюється поділ майна, яке знаходиться в спільній частковій власності. Особливістю цього договору є те що предметом договору є спадщина, а саме, відповідно до ст.1218 Цивільного Кодексу України, усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Необхідно зазначити що відповідно до ст. 1219 Цивільного кодексу України до складу спадщини не входять права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця.

Сторонами договору поділу спадкового майна є усі спадкоємці, які відповідно до ст. 1258 Цивільного кодексу України одержали право на спадкування. Згідно ст.1223 Цивільного кодексу України право на спадкування мають особи, визначені у заповіті, а у разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі не охоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування за законом одержують спадкоємці за законом. Спадкоємці одержують право на спадкування по чергово, спадкоємців наступної черги закликають після того, як не було виявлено спадкоємців попередньої черги, або вони відмовились від спадкування, отримання спадщини, чи були усунені від права на спадкування. Також, відповідно до ст. 1259 Цивільного кодексу України, закликаються до спадкування спадкоємці наступних черг в результаті зміни черговості – шляхом укладання договору про зміну черговості або рішенням суду. Не може бути укладено договір про поділ спадкового майна у випадках, коли один зі спадкоємців за законом, який прийняв спадщину, помер до укладання договору. В такому випадку спадкування відбувається за законом, частка у спадщині померлого спадкоємця, залишається відкритою.

Предметом договору поділу спадкового майна не може бути майно, яке спадкодавець заповідав спадкоємцям – таке майно видається за заповітом. Поділ спадкового майна може стосуватися тільки тієї спадщини, яка не була розподілена спадкодавцем, або яка не була охоплена заповітом та спадкується за законом.

Відповідно до ст.1279 Цивільного кодексу України, якщо спадкоємці проживали зі спадкодавцем понад один рік до часу відкриття спадщини, то вони мають переважне право перед іншими спадкоємцями на виділ їм у натурі предметів звичайної домашньої обстановки та вжитку в розмірі частки у спадщині, яка їм належить. Спадкоємці, які разом із спадкодавцем були співвласниками майна, мають переважне право перед іншими спадкоємцями на виділ їм у натурі цього майна у межах їхньої частки у спадщині, якщо це не порушує інтересів інших спадкоємців.

Відповідно до п.п.4.8 п.4 Глави 10 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України 22.02.2012 №296/5, спадкоємці можуть за усною угодою між собою, якщо це стосується рухомого майна, або за нотаріально посвідченим договором, якщо це стосується нерухомого майна або транспортних засобів, змінити розмір частки у спадщині когось із них.

Укладання договору поділу спадкового майна обумовлено бажанням спадкоємців отримати спадщину в натурі в особисту приватну власність або одержати грошову компенсацію, з урахуванням поділу, не дотримуючись принципу рівності часток, зазначених в ст. 1278 Цивільного кодексу України. Договір поділу спадкового майна дає можливість уникнути спадкоємцям правового режиму спільної власності на спадщину.

Документи, що подаються нотаріусу для посвідчення договору поділу спадкового майна :

1. Документи за якими встановлено особи спадкоємців (паспорти, посвідки на постійне (тимчасове) проживання та інші);

2. На підтвердження наявності ідентифікаційного номеру за даними Державного реєстру фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів, нотаріусу подається відповідна довідка чи витяг або сторінка паспорта з даними про реєстраційний номер облікової картки платника податків з Державного реєстру або паспорт (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовились від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті), фотокопії яких додаються до нотаріальної справи;

3. В певних випадках, які були розглянуто раніше, до нотаріальної справи може бути додані згода другого з подружжя спадкоємців, та (або) згоди батьків (або законних представників) та дозвіл органів опіки та піклування.

Виходячи з особливості договору про поділ спадкового майна, нотаріусу подаються всі необ-

хідні документи, які підтверджують права спадкоємців на спадкування, та документи, які підтверджують право спадкодавця на спадкове майно. Зазвичай примірники (фотокопії) цих документів зберігаються в спадковій справі, заведеної до майна спадкодавця, а на примірнику договору про поділ спадкового майна проставляється службова відмітка з посиланням на відповідну спадкову справу.

Договір поділу спадкового майна не відноситься до правостановлюючих документів. Це договір, що передує видачі свідоцтва про право на спадщину спадкоємцю на визначене в договорі майно.

Свідоцтво про право на спадщину є документом, що підтверджує перехід права власності на майно від спадкодавця до спадкоємців. Згідно з п.п. 4.15., 4.20., п.4. Глави 10, Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, видача свідоцтва про право на спадщину на майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації, проводиться нотаріусом після подання документів, що посвідчують право власності спадкодавця на таке майно, перевірки відсутності заборони або арешту цього майна. Видача свідоцтва про право на спадщину на земельну ділянку нотаріусом проводиться за умови отримання витягу з Державного земельного кадастру. Свідоцтво про право на спадщину видається за наявності у спадковій справі всіх необхідних документів. Відповідно до вимог частини другої статті 1297 Цивільного

кодексу України, якщо спадщину прийняло кілька спадкоємців, свідоцтво про право на спадщину видається на ім'я кожного з них із зазначенням імені та частки у спадщині інших спадкоємців.

Право власності на спадкове майно переходить до спадкоємців після здійснення компенсації (якщо це передбачено договором), та отримання свідоцтва про право на спадщину. Право власності та інші речові права на нерухомі речі, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації (ст. 182 Цивільного кодексу України) згідно вимог Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Висновки. На теперішній час законодавством не врегульовано порядок видачі свідоцтв про право на спадщину, на підставі укладеного спадкоємцями договору про поділ спадкового майна, що призвело до різної нотаріальної практики, а також нехтування нотаріусами можливістю використовувати цей дієвий механізм при веденні спадкових справ, у зв'язку з неоднозначністю застосування. Внесення змін до відповідних законодавчих актів дасть можливість використовувати договір про поділ спадкового майна, як цивільно-правовий механізм, що дозволяє спадкоємцям самостійно визначати та домовитися про обсяг успадкованого ними майна. Укладання договору про поділ спадкового майна є дуже дієвим механізмом при оформленні спадкових прав спадкоємцями, у випадках, коли спадкодавець не визначив частки заповітом.

Савицька Олена Юліанівна
ПОДІЛ СПАДКОВОГО МАЙНА

Розглянуто актуальні проблеми правового регулювання посвідчення договору про поділ спадкового майна, які виникають при видачі свідоцтв про право на спадщину з поділом спадкового майна. Розглянуто особливості посвідчення договорів поділу спадкового майна. Розглянуто особливості порядку видачі свідоцтв про право на спадщину з поділом спадкового майна, відповідно до законодавства України.

Ключові слова: договір поділу спадкового майна, спадщина, спадкоємці, спадкове майно, нотаріальний процес.

Савицкая Елена Юлиановна
РАЗДЕЛ НАСЛЕДСТВЕННОГО ИМУЩЕСТВА

Рассмотрены актуальные проблемы правового регулирования удостоверения договора о разделе наследственного имущества, возникающие при выдаче свидетельств о праве на наследство с разделением наследственного имущества. Выявлены особенности удостоверения договоров раздела наследственного имущества. Рассмотрены особенности порядка выдачи свидетельств о праве на наследство с разделением наследственного имущества в соответствии с законодательством Украины.

Ключевые слова: договор раздела наследственного имущества, наследство, наследники, наследственное имущество, нотариальный процесс.

Savitskai Helen Yulianovna
DIVISION OF INHERITANCE PROPERTY

Actual problems of legal regulation of the Notarial certification of the division of the inheritance property agreement are considered in the article. Peculiarities of the division of the inheritance property agreement and its essential clauses are analyzed in the article.

Keywords: certificate of the division inheritance property; inheritance; inher; inheritance property; Notarial process.